

Inspirationen

fra middelalderens miniaturer

Da Carl Th. Dreyer gik i gang med *Jeanne d'Arc* og skulle genskabe et middelalderligt miljø, gik han til middelalderens miniaturemalerier og fik den navnkundige Hermann Warm til at bygge kulisserne efter dem. Komplet med perspektivforskydning og ekspressivt skæve vinkler.

af Britta Martensen-Larsen

Da Carl Th. Dreyer i foråret 1926 modtog tilbudet fra Société Générale de Films om at indspille en film om Jeanne d'Arc, som i 1922 var blevet kanoniseret, var han 37 år gammel og allerede en kendt instruktør.

Under udarbejdelsen til arbejdsmanuskriptet JEHANNE. La Passion et la Mort d'une Sainte¹ gjorde Dreyer sig nøje bekendt med det historiske stof. På Bibliothèque Nationale Paris studerede Dreyer under historikeren Pierre Champions² vejledning de dokumentariske kilder, såvel forhørsreferaterne fra processen imod og domfældelsen af Jeanne d'Arc i 1431, som øjenvideberetningerne fra rehabiliteringsprocessen i 1455/56.

Dreyer koncentrerede hele processen, inklusive de 29 forhør i Rouen, der varede i fem måneder fra d. 9. jan. 1431 til en eneste dag – hendes dødsdag d. 30. maj 1431. I filmen udspilles højdepunkterne fra rettergangen i fem lokaliteter – Rouens Slotskapel, Jeanne d'Arc's fængselscelle i Bouvreuil Slot, torturkammeret i Rouens store Slotstårn, kirkegården på Saint-Quen og Den gamle Markedsplads i Rouen.

Med hensyn til filmens indskudte stumtekster findes der replikker hentet fra det første forhør af Jeanne d'Arc d. 21. feb. 1431, forhøret i torturkammeret d. 9. maj 1431 og det skæbnesvangre forhør d. 28. maj 1431, hvor hun trækker sin tilståelse tilbage. Endvidere fra de ovennævnte øjenvidners beretninger (1455/56). Ifølge manuskriptet var det ikke Dreyers hensigt at fremstille Jeanne d'Arc som den store hærfører, men som den unge tro skyldige og humane pige, der kæmpede ene mod en skare kløgtige dommere og teologer, forblindede af dogmer.

Som baggrund for processen i Rouen søgte Dreyer og hans vigtigste medarbejdere, filmarkitekten Hermann Warm (1889-1976) og maleren Jean Hugo (1894-1981), et barnebarn af Victor Hugo, at give den middelalderlige hverdag. På Bibliothèque Nationale udvalgte Dreyer det smukke håndskrift fra ca. 1400 Livre des Merveilles af Mandeville med de bedårende miniaturer som grundlag for filmens stil. Den simple gengivelse af bygninger, der var for små til personer og landskaber, de naive streger og det forkerte 'perspektiv' gav ideen til dekorationerne.³ Herved opstod en speciel

billedstil af ekspressionistiske elementer, som samtidig gav indtryk af nutidighed set i relation til datidens billedkunst. Jean Hugos kone, Valentine Hugo, udførte kostumerne, der var fremstillet af prunkløse stoffer. Dreyer fandt frem til tidløse modeller fra omkring 1400-tallet, som ikke ville virke påfaldende i det 20. årh. F.eks. blev de engelske soldater udstyret med stålhelme, som de havde haft på i Den første Verdenskrig, men som lignede de jernhatte,

man havde brugt i Hundredårskrigen. Jean Hugo erindrer, at Dreyer lige til de mindste detaljer havde bestemte ideer om udformningen af kostumerne og dekorationerne. Dreyer studerede minutiøst miniaturerne i Livre des Merveilles og i Les très riches Heures du Duc de Berry, ca. 1413-16, og sagde, idet han med fingeren pegede på en lang klædnings folder eller vinklen af et tag: 'Zette stule'.

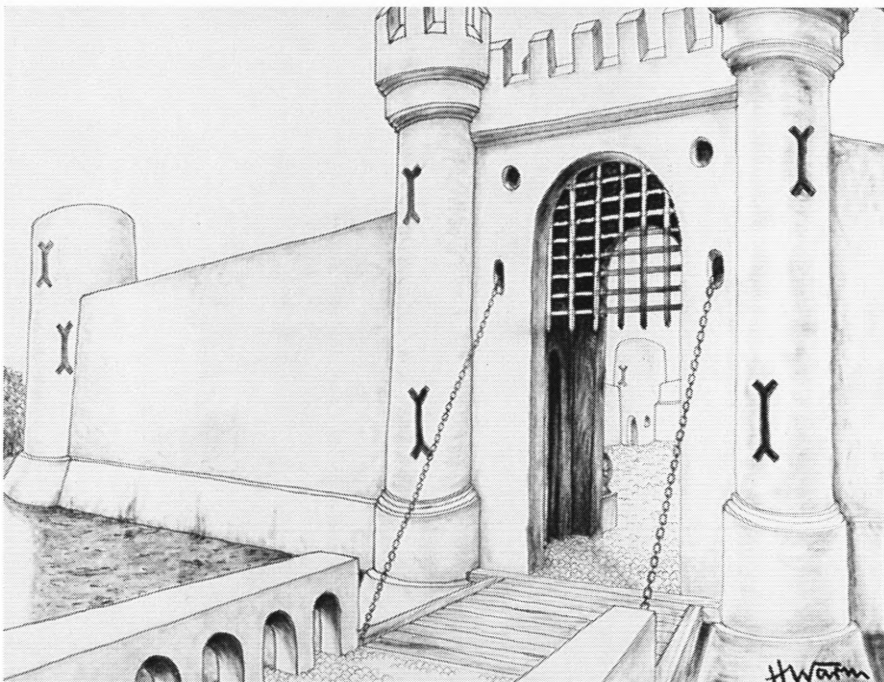

Fig. 1: Mandeville: Tre bueskytter fra byporten forsvarer sig imod fremmede ryttere, mens vindebroen trækkes op. Ca. 1400. Miniature fra 'Livre des Merveilles'. Bibliothèque Nationale, Paris

Fig. 2: Hermann Warm: Rekonstruktion af 'middelalderbyen Rouen' (Petit-Clamart 1927) af byporten og vindebroen. Ca. 1960.

Tegning. Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

Foregående side: Arbejdsfotografi fra Petit-Clamart (1927) med bl. a. Hermann Warm siddende på hug. Til højre Dreyer med kasket og Rudolf Maté en face i et af optagelsestrænnets 'huller'. Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

Fig. 3: Udendørsoptagelse fra 'Jeanne d'Arc' med statister og 'stalden'. Petit-Clamart 1927. Det Danske Filmmuseum, København.

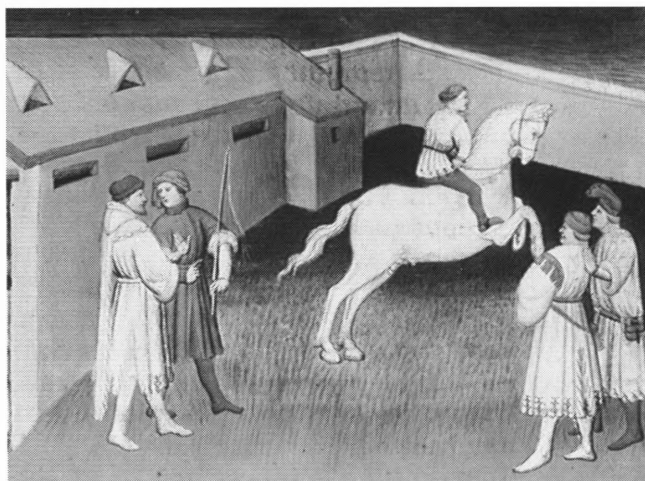

Fig. 4: Mandeville: En gård med en hestestald, rytter og passierende borgere. Ca. 1400. Miniature fra 'Livre des Merveilles'. Bibliothèque Nationale, Paris.

Eksteriorer

Efter Jean Hugos tegninger og Hermann Warms planer og grundskitser konstrueredes i forsommeren 1927 ude på en mark i Petit-Clamart, en forstad til Paris, en lille 'middelalderby Rouen' med en byport og en vindebro, omgivet af en voldgrav. De udendørs dekorationer blev bygget som en stor sammenhængende konstruktion – på størrelse med Kongens Nytorv i København – bestående af en femkantet høj bymur og et stort vagttårn i hvert af de fem hjørner.⁴ Indenfor bymuren lå slotskapellet, kirkegården og de små gader og huse i enkel stil med skæve vinkler og med vinduerne anbragt skævt i forhold til hinanden ligesom på de ovennævnte miniaturer. Murene bestod af en solid 10 cm cementskal, der skulle bære de medvirkende og projektørerne under optagelserne. Bygningerne blev bygget helt op, for at de i filmen kunne ses fra alle sider. Samtidig kunne de bruges til garderobe og prøveværelse for skuespillere og statister, som

kantine med toiletter og til opbevaring af kamera og andet apparatur m.m.

Til at løse opgaven med at konstruere en middelalderby, der efter Dreyers intention ikke måtte være en naturalistisk efterligning af datidens byggestil, havde den tyske filmarkitekt Hermann Warm særlige forudsætninger. Warm var en af de mest fremtrædende filmarkitekter i stumfilmens dage, og hans berømteste arbejde er de ekspressionistiske dekorationer til filmklassikeren *Das Kabinett des Dr. Caligari* (1919), der er malet i en visionær og mareridtsagtig stil og præget af en fantastisk grafisk formgivning uden at indeholde naturalistiske elementer.

Ved et nøjere studium af Livre des Merveilles viser det sig, at Dreyer herfra har valgt nogle bestemte miniaturer som forbilleder for arkitekturen i filmen. En af miniaturerne (fig. 1) forestiller tre bueskytter, der øverst på byportens tag og tårne retter deres pile imod fire fremmedartede ryttere, medens vin-

debroen går op over voldgraven. Figurerne er overdimensioneret i forhold til arkitekturen. Ud fra denne model byggedes i Petit-Clamart en byport flankeret af to små tårne med en vindebro foran (fig. 2). Ligesom på miniaturen blev tårnene og byportens mansardlignende tag med to kviste forsynet med en takket murkrans, og et grafisk ornament med en lodret streg og et V i hver ende indridsedes i de små og store tårne i bymuren. Lige indenfor lå huse tæt og skråt op ad hinanden med skæve tagrygge og uensartede vinduer. At dømme efter et af de tidligste fotografier af opbygningen i Petit-Clamart, blev byporten først opført. Fotografiet viser i forgrunden en række træstilladser, beregnet til husene, og bagved en byport under opførelse.

Ved siden af byportens højre side og opad den høje mur stod stalden med tre aflange vinduer foran og trekantede vinduer ovenpå taget. Stalden er (fig. 3), jævnfør dette billede fra optagelserne med statister iført middelalderlige dragter, kopieret direkte efter denne miniature (fig. 4) med en lang hestestald, set fra en trekvart vinkel og perspektivisk stærkt forkortet. Ydermere fremgår det af Hermann Warms forarbejde til stalden, at man oprindeligt havde tænkt sig at overføre fortegningen af hestestalden i form af en hældende og skævt tagryg.⁵

I en anden udendørsoptagelse ses i baggrundens midterparti nogle soldater stå under et tag, der sammen med en lav mur er anbragt mellem to huses kortsider med henholdsvis to afrundede og firkantede vinduer (fig. 5). Også her har man nøje konstrueret husene efter den idylliske miniature med almuefolk, der fodrer heste i et udhus og får ved voldgraven (fig. 6), hvilket tydeligt fremgår af fotografiet med Hermann Warm siddende på muren i forgrunden, medens de ovennævnte huse er ved at blive bygget (fig. 7). Endog en detalje som en lille rund skorsten er placeret på det overdækkede tag (fig. 5 og 6), og i forgrunden til venstre er en åben port og en tønedeagtig bygning efterlignet.

Inderst i 'middelalderbyen', modsat vindebroen, lå slotskapellet med kirkegården og et lille kapel (fig. 8); bagved markedspladsen, hvor Jeanne d'Arc's balfærd fandt sted. Slotskapellet blev udformet i naiv stil efter en af de første miniaturer i Livre des Merveilles, der forestiller en svagt rosafarvet kirke, hvor nonner går ud

Fig. 5: En dokumentaroptagelse fra filmens indspilning. Petit-Clamart 1927. Det Danske Filmmuseum, København.

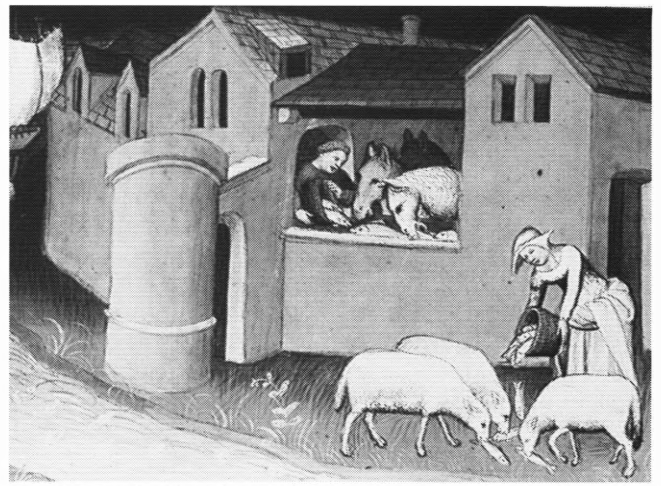

Fig. 6: Mandeville: Almuefolk fodrer heste i et udhus og får ved en voldgrav. Ca. 1400. Miniature fra 'Livre des Merveilles'. Bibliothèque Nationale, Paris.

ad kirkedøren og tager imod nogle jægere til hest (fig. 9). Ved sammenligning med Hermann Warms rekonstruktion af slotskapellet i Petit-Clamart med vindebroen i baggrunden (fig. 10) ses det, at de to kirkebygninger næsten er identiske. Kirkedøren, gavlens udsmykning, antallet af de buedeformede og blyindfattede vinduer, tagets facon og den lidt asymmetriske kuppel⁶ stemmer overens med forbilledet. Jean Hugo fortæller, at da de var færdige med opbygningen af 'byen Rouen' i juli 1927, anbragte man buketter af valmuer og markblomster på kirketårnet og holdt rejsegilde med champagne. Derefter blev mure, huse, tårne og kapellet strøget over med en lyserød farve. Ideen hertil kan kun stamme fra de ovennævnte miniaturer, hvor Mandeville konsekvent har foretaget en rosa bemaling af arkitekturen.

Interiører

Indendørsdekorationerne – det indre af kapellet, fængselscellen med soldaternes foranliggende vagtrum og torturkammeret med forværelset til det pinagtige forhør – blev lavet i Billancourt i en tom værktøjshal, der tilhørte Renault-fabrikken. Til rummene blev der anvendt en lysegul farve. Vægge, bjælkeværk og møbler var svagt perspektivformede d.v.s., at de naive fortegninger og det 'forkerte' perspektiv blev videreført også indvendigt. Dreyer krævede, at dekorationerne ikke måtte hæmme instruktøren eller fotografen. Derfor blev de enkelte dekorsdele gjort lette og bevægelige, således at der kunne improviseres med kameraet under indspilningen.

Hvad angår slotskapellets interiør, hvor det første forhør af Jeanne d'Arc fandt sted (fig. 11), hentede kunstnerne også her inspiration fra Livre des Merveilles. Enkelte miniaturer viser kirker eller klostre set indefra med runde og hvælvede buer, der er båret af søjler med kapitæler, foroven kranset af kugleformede

knopper (fig. 12). Endvidere ses vinduer med blyindfattede ruder og et rækværk med aflange og buedeformede udskæringer. Under indflydelse af disse bygningsdele samt en døbefont i romansk stil opførtes slotskapellet i Billancourt, hvor de bidrog til at skabe et middelalderligt klerikalt miljø (fig. 11).

Fig. 7: Dokumentaroptagelse af nogle huse under opførelse med Hermann Warm siddende på 'bymuren' i forgrunden. Petit-Clamart 1927. Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

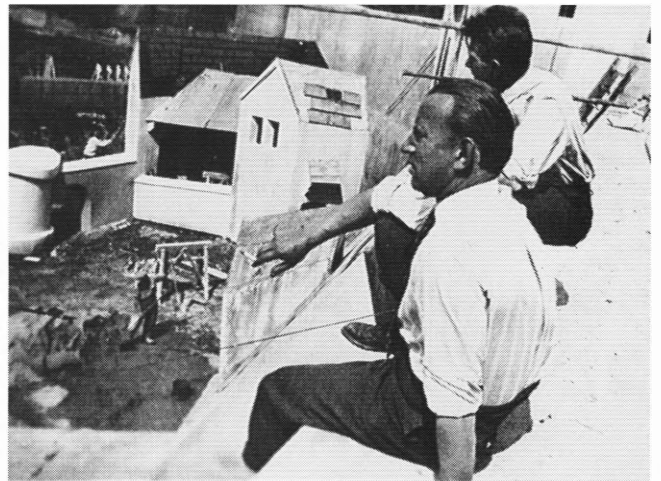

Fig. 8: Hermann Warm: Dokumentaroptagelse af en del af Slotskapellet med kirkegården og et kapel i baggrunden. Petit-Clamart 1927. Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

Fig. 9: Mandeville: Nonner ved en kirke tager imod jægere til hest. Miniature fra 'Livre des Merveilles'. Bibliothèque Nationale, Paris.

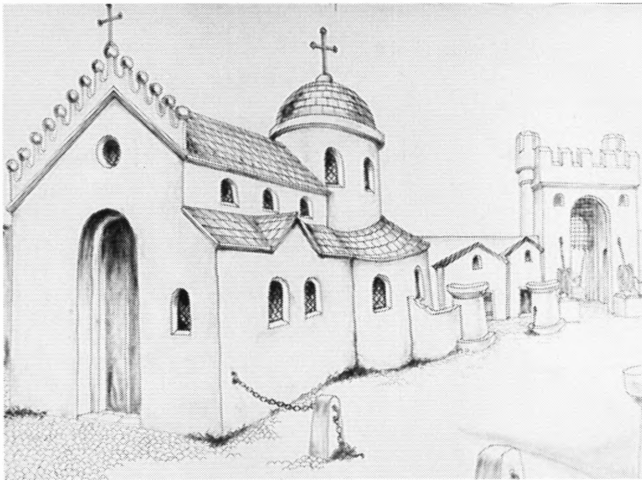

Fig. 10: Rekonstruktion af 'middelalderbyen Rouen' (Petit-Clamart 1927) med Slotskapellet og i baggrunden byporten. Ca. 1960. Tegning. Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.

rerealisme, herunder udeladelse af sminke og paryk, brugte Dreyer store nærbilleder. Under mottoet 'jo galere – jo bedre'⁷ arbejdede cheffotografen, ungarenen Rudolf Maté og hans stab med nye stileksperimenter som f.eks. usædvanlige frøperspektiver. Denne arbejdsteknik bevirkede, at filmen fortrinsvis blev optaget på knæ og medførte udgravning af løbeganget og huller i optagelsesterrænet, for at kameraet kunne blive anbragt så lavt som muligt. Følgen heraf blev, at man i filmen glimtvis kun ser dele af de middelalderlige kulisser i baggrunden. Alligevel udøver de kombineret med Dreyers ekstreme nærbilleder en sælsom virkning og er med til at forstærke det rystende drama om Jeanne d'Arc's martyrium.

Indspilningen af filmen påbegyndtes d. 17. maj 1927, og d. 30. okt. samme år var man nået til at optage sekvensen med Jeanne d'Arc på bålet. De sidste optagelser, herunder slutscenen med folkemængden, der styrter over vindebroen, fandt dog sted så sent som 14 dage før premieren i København d. 21. april 1928. Dreyers *Jeanne d'Arc*' blev en kostbar produktion til 9 mill. Francs og var en medvirkende årsag til at Société

Fig. 11: Jeanne d'Arc (Renée Falconetti) aflægger ed for munken Jean Marsieu (Antonin Artaud) før sit første forhør i Slotskapellet. Billancourt 1927. Det Danske Filmmuseum, København.

Fig. 12: Interiør fra kirke eller kloster med munke. Ca. 1400. Miniature fra 'Livre des Merveilles'. Bibliothèque Nationale, Paris.

Générale de Films kort tid efter premieren gik fallit. Som en særlig gestus overfor Dreyer bestemte filmselskabet, at filmens verdenspremiere skulle finde sted i Danmark. Af de danske aviser fra samtiden fremgår det, at forventningerne til filmen var store. Ifølge et interview med filmselskabets præsident, Hertugen af Ayen, var den et forsøg på at bryde med den amerikanske smag, og istedet for bluff og sensationer lagde man vægt på ægte menneskekunst uden paryk og sminke v.h.a. simple virkemidler.

Premieren på Paladsteatret i København blev en af sæsonens begivenheder. Imidlertid var kritikken i Danmark ikke udelt rosende, men filmen vakte opmærksomhed og blev af anmelderne betragtet som en fornøjelse. I Frankrig fik filmen under titlen *La Passion de Jeanne d'Arc* officielt premiere i en beskåret version d. 25. okt. 1928 i Marivaux-biografen i Paris. Den blev en succes, især blandt filmkritikere og kunstnere.

Man kan undre sig over, hvorfor filmen ikke som planlagt kom til at gå under manuskriptets hovedtitel 'JEHANNE'. At Dreyer har kaldt Jeanne d'Arc ved sit gammelfranske navn Jehanne, som hun også under-

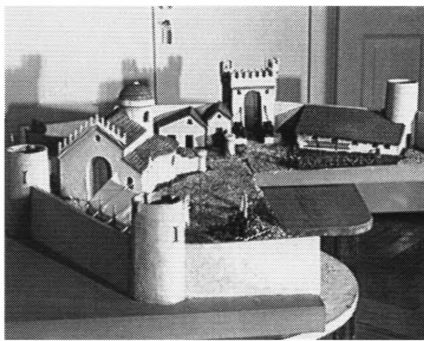
skrev sig med i sine breve, er kun et bevis på, hvor nøje han har villet holde sig til de historiske og dokumentariske kilder. Når filmen istedet for kom til at hedde *La Passion de Jeanne d'Arc* mener jeg, forklaringen kan være, at Société Générale de Films producenterne fandt Dreyers titel for ubestemmelig.

Jeanne d'Arc gjorde Dreyer berømt, og i 1928 blev han i den franske filmverden betragtet som den mest revolutionære af alle deres avant-gardister og en reformator i kinematografien. Filmen står idag som en af filmhistoriens store klassikere, og på verdensudstillingen i Bruxelles i 1958 blev den valgt til festivalen 'De tolv bedste film fra alle tider' efter afstemning blandt filmhistorikere fra hele verden.

Hermann Warm

For Hermann Warms vedkommende blev dekorationerne til *Jeanne d'Arc* hans kendteste arbejde næsteften *Das Kabinett des Dr. Caligaris*. Foranlediget af *Jeanne d'Arcs* verdensberømmelse rekonstruerede Warm på grundlag af sine skitser og arbejdsplaner samt nogle dokumentaroptagelser af arkitekturen i Petit-Clamart (1927) i begyndelsen af 1960'erne, såvel interiører fra studiet i Billancourt som udendørsdekorationerne fra 'middelalderbyen Rouen' i form af tegninger⁸ og fire dekormodeller, forestillende en del af 'Byen Rouen', 'Slots-kapellet', 'Jeanne d'Arc's Fængselscelle' og 'Torturkammeret'. I 1964 tilbød han Det Danske Filmmuseum, København, dekormodellerne med den begrundelse, at det ville være af interesse for alle filminteresserede at erfare, hvorledes filmens dekorationer havde været udformet.⁹ Året efter erhvervede Det Danske Filmmuseum modellerne for 5000 D-mark med støtte fra Kulturministeriet. Da Dreyers *Jeanne d'Arc* fortrinsvis, som før nævnt, består af store nærbilleder på bekostning af arkitekturen, er Warms rekonstruktioner værdifulde for eftertiden. Det gælder navnlig den pinkfarvede dekormodel 'Byen Rouen', hvor vi kan se påvirkningerne fra *Livre des Merveilles* som f.eks. byporten med vindebroen, kirken, stalden og bymurens store vagttårne.

Med Hermann Warms forudsætninger og baggrund for øje er det sandsynligt, at han har foreslået at lave dekorationerne efter middelal-

derligt maleri. Han var en prominent filmarkitekt indenfor den ekspressionistiske bevægelse og bosat i Berlin i de år, hvor Herwarth Walden udgav tidsskriftet *Sturm* (fra 1911). I hans *Sturm-Galleri*, der blev et samlingspunkt for avant-garden, udstillede de førende ekspressionister, kubister og futurister i Europa. De tyske ekspressionister (f.eks. Die Brücke) følte sig beslægtet med de senmiddelalderlige kunstnere i deres kunstbestræbelser, og hyldede i det hele enhver kunstner, som stræbte imod en fortættet forenklet udtryksform. I 1912 udkom almanakken *Der blaue Reiter*, og her blev kunstneriske frembringelser af bønder, naturfolk, middelalderlige kunstnere og børn ligestillet med og vist ved siden af det moderne maleri.

Set ud fra datidens billedkunst var det kun naturligt, at Dreyer, Warm og Hugo med et historisk tema fra 1400-tallet benyttede miniaturer i naiv stil som udgangspunkt for kulisserne i *Jeanne d'Arc*, hvorved man kunne udnytte de visuelle virkemidler på en spændende og ekspressionistisk måde. Intet under, at de lyserøde, primitive og ubehjælpomme miniaturer i kæmpeformat med deres skævheder og tegnefejl i perspektiverne vakte opsigt i november 1927, hvor Dreyer havde inviteret journalister til at berette om filmoptagelser i Petit-Clamart. Under et interview betroede Dreyer sin landsmand Ole Winding, at han og alle i filmen kun havde arbejdet med det ene 'Tro'. Dernæst at det væsentlige i filmen ikke var det 'objektive drama', men først og fremmest det drama, som udspilles inde i sjælene, altså endnu et udslag af en ekspressionistisk tankegang.

Dreyer ønskede at skabe en film blottet for teaterpræg og med en klar og enkel form, hvilket lykkedes i kraft af hans stærke vilje og koncise forestilling om det historiske handlingsforløb. I Dreyers filmkarriere blev *Jeanne d'Arc* hans mest eksperimen-

terende værk og største udfor- dring, hvor han mageløst kombi- nede og understregede Jeanne d'Arc's lidelseshistorie med nærbille- der fra ekstreme vinkler og slående benyttede dekorationer/arkitektur efter Mandevilles poetiske og kej- tede miniaturer i *Livre des Merveil- les*.

Britta Martensen-Larsen er kunsthistoriker og har arrangeret en udstilling om Jeanne d'Arc. Den har været præsenteret i bl. a. Paris og senest i Nikolaj i København. I øjeblikket er udstillingen i Polen.

Noter:

1. Drejebogen befinder sig i Det Danske Filmmuseums Dreyer-arkiv, København. På titelbladet står foruden Dreyer som medforfatter skribenten Joseph Deltail, der i 1925 havde skrevet en prisbelønnet bog om Jeanne d'Arc.
2. Dreyers historiske rådgiver til filmen var Pierre Champion, der var datidens førende ekspert indenfor forskningen vedr. Jeanne d'Arc. Han udgav to-bindsværket *Procès de condamnation de Jeanne d'Arc, texte, traduction et notes*, Paris 1920-21, og *Notice des Manuscrits du Procès de Réhabilitation de Jeanne d'Arc*, Paris 1930.
3. Hermann Warm, 'Dreyer brugte sandfærdigheden som stilmiddel', *Kosmorama* nr. 90 (juni 1969), 146-147.
4. Ifølge Hermann Warms rekonstruktion af grundplanen over 'Byen Rouen' i Petit-Clamart, som befinder sig i Archiv der Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.
5. Udkastet befinder sig i Archiv der Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.
6. Hermann Warm lavede tre modeller til den asymmetriske kuppel, som befinder sig i Archiv der Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin.
7. Jvf. Dreyer i 'Klassiske dekorationer', *Politiken*, 25. nov. 1965.
8. Hermann Warms forarbejder (1927) og grundplaner m.v. samt 28 tegninger/rekonstruktioner og 13 kulørte billeder omkring Dreyers *Jeanne d'Arc* tilhører Archiv der Stiftung Deutsche Kinemathek, Berlin. Tegningerne viser udover interiører fra studiet i Billancourt eksteriører fra diverse vinkler i Petit Clamart (f.eks. byporten og et vagttårn set ude fra voldgraven, kirken indenfor bymuren (fig. 10), kirkegården, en opstilling fra sidste akt af tribunen og bålet på kirkegårdspladsen).
9. Hermann Warms brev af 22. juni 1964 til Det Danske Filmmuseum, København. Dekormodellerne har bl.a. været vist i Paris under udstillingen om Carl Th. Dreyers 'Jehanne' i La Maison du Danemark, efterår 1989 og i Centre Pompidou i forbindelse med filmfestivalen 'Le Cinema des Pays Nordiques', forår 1990.